

Migratie en oecumene

Inleiding: ontstaan van de oecumene

De oecumenische beweging is ontstaan in de tweede helft van de 19e eeuw in Europa. Met als kenmerk openheid voor en erkenning van andere christenen. Maar het doorslaggevend in de beweging was de oprichting van de Wereldraad van kerken in 1948 te Amsterdam. In de jaren daarna is de betrokkenheid van de 'nieuwe kerken' gegroeid. Ook sinds de Uppsala conferentie (1968) is het niet alleen de aanwezigheid van de 'nieuwe kerken' zichtbaarder geworden maar zijn ze gaan steeds meer zeggenschap krijgen en de agenda steeds meer mede bepalen. Een bijzonder gebeuren was de aanwezigheid van de Aboriginals tijdens de Assemblee van Wereldraad van kerken in Canberra in 1991. Dat heeft o.a. in de agenda van de Raad een enorme impact gehad hoewel zij slechts 1.5% van de totale Australische bevolking vertegenwoordigen. Na twee eeuwen van marginalisering doken ze plotseling op om de koers van de oecumenische beweging te bepalen.¹ De deelname van deze kerken aan de oecumenische beweging heeft meerdere implicaties die soms verschillend geïnterpreteerd kan worden. Het belangrijkste is dat het een teken van de eenheid van de kerk is, althans een beweging in de richting daarvan. Sommige beweren dat dit eindelijk een erkenning van de gelijkwaardigheid van de 'nieuwe kerken' is. Nog anderen beschouwen het als hét resultaat van de evangelisatie of missie.

Het nieuwe fenomeen: migratie

Het nieuwe fenomeen dat zich tegenwoordig voordoet is de groei van migrantenkerken in het Westen. Kerkgemeenschappen van niet-westerse landen zijn niet meer een uitzondering. Bijvoorbeeld in Nederland zijn er naar schatting 750.000 migrantenchristenen en meer als 930 migrantenkerken.² Terwijl de territoriale kerken worden gekenmerkt door vergrijzing, is de samenstelling in de migrantenkerken van alle leeftijdsgroepen. In tegenstelling tot de territoriale kerken wordt een gemiddelde migrantenkerk druk bezocht.

Het bijzondere van migrantenkerken is de belangrijke plaats van diaconie. Dit mede door sociale problemen als ontworteling, isolatie, discriminatie, ongedocumenteerd zijn of louter administratief verwijderd zijn, uitbuiting, onderwaardering, werkloosheid, etc. waarmee veel migranten te maken hebben.³ Het religieuze/spirituele is nauw verbonden met het sociale. Vooral Afrikaanse gemeenschappen maken minder onderscheid tussen het spirituele en het wereldlijke. Diaconie en pastoraat zijn in elkaar geweven. Het is niet alleen de viering die belangrijk is voor de gemeenschap maar ook de ontmoeting voor en na de dienst om hun gevoel, hun beleving e.d. in eigen taal kwijt te kunnen. Het spirituele krijgt betekenis wanneer het aangevuld wordt met de persoonlijke ontmoetingen (the personal encounters). Castillo drukt het uit als een mystieke beleving waarin zij het ervaren als een ontdekking dat God toch nog hun taal spreekt, dat God met hen meegereisd is, dat God hun taalachterstand niet meeweegt om hen op te nemen. De migranten uit het zuiden hadden in hun koffers niet alleen hun kleren meegebracht – als zij ten minste per vliegtuig gekomen zijn – maar ook hun

¹ Michael Kinnamon, ed., *Signs of the Spirit*, quoted by Jacob Tesfai, *Ecumenism and "The South": The Irruption of the "Third World" and Its Impact on the Ecumenical Movement* in *Journal of Ecumenical Studies*, Vol. 31, no. ¾, 1994.

² H. Eusler, *Aantallen migrantenchristenen en hun kerken*, in H. Euser et al, *Migranten in Mokum: de betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam*, Amsterdam, 2006., pp. 34-36.

³ J. Castillo Guerra, *Interculturele kerkopbouw: kerkvorming met migranten*, in C. Sterkens en J. van der Meer, *Kerk aan de stadsrand*, Budel, 2004, pp. 196-197.

culturele, religieuze en sociale bagage en vooral God.⁴ Veel Afrikaanse christenen zijn of ongedocumenteerd of uitgeprocedeerd maar participeren zij in de kerken volwaardig. De kerken zijn meestal hun toevluchtsoord. Zij krijgen materiële, financiële en geestelijke ondersteuning van hun kerken – ook in samenwerking met Nederlandse kerkelijke instellingen.

In hun opereren is er wel een spanningsveld. Enerzijds zijn die kerken als rechtspersoonlijkheden verplicht om de Nederlandse wet na te leven. Anderzijds geven ze gehoor aan de Bijbelse oproep om de ontheemden bij te staan zonder het aanzien des persoons. Enerzijds scherpt de overheid haar beleid aan en sluit ongedocumenteerden in om hen uit te zetten. Anderzijds bieden de kerken deze personen onderdak en steun aan. Dit is bijv. aan de orde van de dag in Amsterdam Zuidoost. Daar zijn tientallen migrantenkerken gehuisvest wel of niet officieel. Volgens Wartena kent het stadsdeel 130 nationaliteiten. Middelbare scholen hebben soms 95% allochtone leerlingen met 55 nationaliteiten. Veel kinderen moeten verhuizen omdat de flats worden afgebroken. De politie houdt regelmatig ongedocumenteerden aan in het kader van ‘uitzettargets’.⁵

Anders dan de veelgemaakte stellingname dat de kerk over het algemeen gekenmerkt wordt door vergrijzing en leegloop als effect van de secularisatie doet de trend van migrantenkerken ons het tegenovergestelde geloven. Zij zijn sterk aanwezig in de grote steden: verstedelijking – de stad is niet meer het voorbeeld van secularisatie bij uitstek. Zij zijn nog druk bezocht. De kerk is niet alleen/meer van grijsaarden: verjonging.⁶ Secularisatie in Nederland schijnt een relatief verschijnsel te zijn. De onzichtbare migrantenkerken moeten gezien worden om het kerkbeeld van de samenleving bij te stellen.

In Nederland is er tot op heden weinig aandacht voor die kerken ondanks het feit dat de laatste tijd religie langzaam aan het politieke terrein begint binnen te dringen. Religie en ontwikkelingssamenwerking wordt mede gefinancierd door de overheid. (zie <http://www.religie-en-ontwikkeling.nl/>) Maar de politiek heeft er belangstelling zolang als religie (islam) de invloed van fundamentalisten in toom houdt. Blijkbaar is de interesse niet voortgekomen uit een overtuiging of een visie die de positieve rol van religie onderkent maar uit de behoefte om religie in dienst van de politiek te nemen.

Op weg naar dagelijkse oecumene

Theoretisch kader

Dialog is een/de weg waarin wij onze pluraliteit op een zinvolle wijze kunnen beleven. De huidige pluriforme wereld vergt/vraagt een dialogische zelfdefinitie. De dialoog met de vreemdeling moet op zodanig wijze worden gevoerd dat het niet meer een dialoog met de vreemdeling is maar een dialoog met de naaste. Deze dialoog is gebaseerd op gastvrijheid die reciproque is. Tegenover de bereidheid van de gastheer/vrouw om de vreemdeling in zijn/haar wereld te verwelkomen staat de bereidheid om de wereld van de vreemdeling binnen te treden. In gastvrijheid is er een dialectische relatie tussen de gastheer/vrouw en de vreemdeling. In het begin van deze relatie ontstaat er een asymmetrische verhouding. Op het

⁴ Ibid., p. 197.

⁵ Sjoukje Wartena, *Brede kerk als integratie-instrument? Ghanese jongeren in het netwerk van gezin, kerk en school*, in H. Euser et al, *Migranten in Mokum: de betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam*, Amsterdam, 2006, pp. 70-71.

⁶ Zie ook J. van der Saar en R. Visser, *Gratis en waardevol: rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*, stg. Oikos, 2006, pp. 15-16. www.stichtinggoikos.nl download 08/11/2006.

moment dat de vreemdeling tegenover de gastheer/vrouw staat in zijn kwetsbaarheid, is er een ongelijkheid van macht in de relatie. De gastheer/vrouw is thuis in zijn/haar eigen wereld. Maar de ander is in een vreemde omgeving en weet niet wat hem te wachten staat of wat te verwachten. Maar op het moment dat hij zijn verhalen vertelt ontstaat er een nieuwe asymmetrie. Hij is de autoriteit bij uitstek over zijn verhalen. De gastheer/vrouw is onkunde op dat terrein. Hierdoor ontstaat er de ontmoeting van twee werelden. Het is zoals Taylor het zei, 'de samensmelting van horizon'. Het is een teken van erkenning van de pluraliteit van de samenleving. Dit teken signeert het ontstaan van een nieuwe wereld van gedeelde waarden en betekenissen.⁷

Oecumene met migrantenkerken

Meer dan het liturgische gebeuren

Door de toename van mobiliteit is het zuidelijk halfronde hier sterk aanwezig. De 'nieuwe kerken' zijn niet meer geografisch verwijderd van het Westen. Gezien de demografische ontwikkeling in Nederland kan het betrekken van migrantenkerken bij de oecumenische onderneming ook niet meer optioneel zijn. Het is eerder 'a must'. De kerk moet zich profileren als een intercultureel lichaam waardoor zij enerzijds een weerspiegeling van de maatschappij wordt anderzijds het geweten van de samenleving. Daarbij kan de oecumene niet meer alleen om het liturgische en de doctrine over de Eucharistie/avondmaal gaan eerder en vooral ook over gerechtigheid en barmhartigheid, over de situaties in achterstandwijken waarin voornamelijk allochtonen/migranten van verschillende godsdiensten zich bevinden, over de culturen van verschillende christenen en hoe die binnen de kerken uitdrukking krijgt/heeft gekregen, over de kerk van de armen, het theologische dynamisme van de kerk in beweging, e.d.

Bij het woord oecumene denkt een doorsnee kerkganger wellicht aan het een keer per jaar gebeuren van de gezamenlijke zondagse viering waarin een dominee samen met een pastor voorgaat. Daar krijgt de dominee de woorddienst toebedeeld en de priester de tafeldienst. Een aantal parochieleden is dan aanwezig in de gereformeerde gemeente. Als de oecumene daarbij blijft of als het alleen maar over de geldigheid of gelijk zijn van de sacramenten van oosterse kerken dan heeft de kerk haar aansluiting bij de samenleving verloren. Het is wel belangrijk om gezamenlijke vieringen te hebben en ook de betekenis van de sacramenten in oost en west goed te belichten, maar oecumene moet een stap verder gaan. Het sociaal-maatschappelijke vraagstuk is niet meer weg te denken. Op het internationale niveau houdt de wereldraad zich al jaren bezig met vraagstukken zoals geweld, gerechtigheid en vrede. De raad van kerken in Nederland is ook actief op dat gebied. Maar de rol van migrantenkerken is nog gering.

De werkelijkheid

Natuurlijk zijn veel migrantenkerken relatief minder goed gestructureerd en georganiseerd als territoriale kerken. Zij hebben veel meer kwetsbare leden in vergelijking met een gemiddeld territoriale kerk.⁸ Maar het grootste probleem is misschien omdat er weinig samenwerking is tussen migrantenkerken onderling en met territoriale kerken. Binnen de katholieke kerk zou het opheffen van de stichting Cura Migratorum en het opnemen van de migrantenkerken in de desbetreffende bisdommen de samenwerking bevorderen. Dit heeft ook plaatsgevonden per januari 2005. Maar tot dusver zijn er geen significante vorderingen geboekt althans zichtbaar.

⁷ Voor gedetailleerde uitleg over gastvrijheid lees, de proloog en hoofdstuk 2 van, Thomas W. Ogletree, *Hostpitality to the Stranger: Dimensiions of Moral Understanding*, Philadelphia, 1985.

⁸ J. van der Saar en R. Visser, § 4.5, p. 18.

De protestante versie van Cura Migratorum is SKIN (samen kerk in Nederland). Onder SKIN zijn er ruim 65 kerken geregistreerd. Zij betalen een contributie voor het lidmaatschap. Maar SKIN heeft geen zeggenschap over de kerken. Het heeft eerder een faciliterende rol, nl, het in contact brengen van die kerken met de 'witte' kerken en de overheid en bijeenkomsten organiseren, etc.

Wat nu?

Maatschappelijke problemen stapelen zich op. Problemen wachten niet tot dat er een samenwerking ontstaat tussen migrantenkerken onderling en met territoriale kerken. In de aanloop naar de verkiezingen loopt de discussie over problemen rondom achterstandswijken, zwarte scholen, spanning tussen mensen met verschillende godsdienstige achtergrond, de groei van voedselbanken, etc. heftig. Het asiel- en uitzetbeleid ligt niet meer centraal in de campagne omdat het wellicht te gevoelig is om stemmen wel of niet te trekken. Deze problemen raken migrantenkerken aan het hart.

De raad van kerken heeft projectgroepen die op verschillende terreinen operen o.a. migratie, vrede, gerechtigheid, milieu, mensenrechten naast het klassieke werk van kerken relatie. De raad heeft ook meerdere keren gepleit voor een rechtvaardig migratiebeleid. Maar op het grassroot niveau is dat minder of nauwelijks zichtbaar. Oecumene in deze zin is soms een ongehoord begrip. Dit heeft te maken met de houding van en territoriale en migrantenkerken. Als er een behoefte is van een territoriale kerk om iets te doen met een migrantenkerk(en) is het vaak voor een bepaalde gelegenheid. Daarvoor wordt vaak een exotisch Afrikaans koor uitgenodigd om op te treden. Meestal als er een bepaalde actie is om geld in te zamelen voor een of andere ontwikkelingssamenwerking. Tijdens de 150 verjaardag van het herstel van het r.-k. hiërarchie was het ook niet veel anders. Concelebrerende migrantenpriesters rondom het altaar, de offergave met dansende Afrikanen, de voorbede in meerdere talen, enz. Dat is op zich fantastisch. Maar waarom wordt er geen werk van gemaakt om tot een structurele samenwerking te komen? Waarom het diaconale probleem van de migrantenkerken wordt niet op de agenda van de kerk gezet? Waarom proberen kerkelijke maatschappelijke organisaties zoals Cordaid en Kerk in actie te werken in overleg met migrantenkerken? Zelfs de herderlijke brief van de r.-k. bisschoppen over het vreemdelingen toelatingsbeleid is herzien onder het aandringen van de projectgroep van de migrantenweek van de Raad van kerken.

Ik richt mijn pijlen niet alleen tot de territoriale kerken maar ook tot de migrantenkerken. Als er een vraag is vanuit migrantenkerken om in contact te komen met territoriale kerken heeft het vaak te maken met het regelen van een gebedsruimte of een financiële ondersteuning. Bovendien zijn migrantenkerken versnipperd om samen hun stem te laten horen of hun kracht te bundelen. Dit is nogal aanzienlijk onder evangelische en Pinksteren kerken.

Oecumene van migrantenkerken kan niet meer alleen over het wegnemen van de vooroordelen van territoriale kerken gaan maar en vooral ook over de uitdaging om een structurele oplossing te zoeken voor de structurele problemen waarmee zij te maken hebben. Als het maatschappelijke probleem van de ongedocumenteerden, de zwarte scholen, de achterstandswijken aan de orde van de dag is in die migrantenkerken is het onderling samenwerken eerder noodzakelijk. Kerk geaffilieerd maatschappelijke organisaties als Kerk in actie en Cordaid kunnen wel iets bijdragen maar niet helemaal oplossen. Dat wordt mogelijk alleen als migrantenkerken zich opener opstellen tegenover andere kerken en de samenleving. Zij kunnen geen vooruitgang boeken als zij alsmaar de rol van het slachtoffer willen spelen. Zelfs in de tijd van de ballingschap heeft God tegen de ballingen zo gesproken:

U moet huizen bouwen en daarin gaan wonen, tuinen aanleggen en er de opbrengst van eten; u moet trouwen en kinderen krijgen, vrouwen kiezen voor uw zonen en uw dochters uithuwelijken, die op hun beurt weer kinderen krijgen. Zorg dat u daar groter wordt in aantal, niet kleiner. Zet u in voor de welvaart van de stad waarheen Ik u verbannen heb, en bid voor haar tot de HEER, want van haar welvaart hangt uw welvaart af. (Jer. 29:5-7)

Daarnaast is het niet voldoende over problemen te spreken die van buiten af komen. Het is wezenlijk dat migrantenkerken eigen tekortkomingen onder ogen durven zien. Het meest voorkomende probleem speelt zich af rondom de rol van vrouwen binnen de kerk en de migrantengemeenschap. *'Wat kijk je naar de splinter in het oog van een ander, terwijl je de balk in je eigen oog niet opmerkt?'* (Mt. 7:3)

De kerken moeten naar elkaar toe groeien. De migrantenkerken moeten zich richten tot de territoriale kerken en territoriale kerken moeten de ontwikkelingen binnen de kerk onder ogen durven zien en de gebedsruimten niet als machtsmiddel gebruiken. Migrantkerken zijn toch aanwezig in de samenleving en kunnen wel de kerk leven inblazen.

Tot slot

Een van de eerste stappen moet zijn de samenwerking tussen territoriale en migrantkerken van dezelfde denominatie zodat zij naar elkaar kunnen groeien. Daarbij moeten het pastorale en het diaconale voldoende aandacht krijgen. Daarnaast moet er ruimte zijn voor culturele verschillen. Het anders-zijn van elk moet worden gezien als een Pinkstergebeuren. Maar de samenwerking moet niet van bovenop gebeuren.

Samenwerking is geen gemakkelijke aangelegenheid. Als wij zien hoe een fusie of een samenwerking tussen twee parochies/gemeentes moeizaam verloopt meestal met een gevolg van een goed aantal wegblijvers, moet je ook niet verwachten dat het soepel zou verlopen. Om het stapsgewijs waar te maken is het wel aan te raden dat men met het organiseren van een periodieke diaconale activiteit begint. Daarbij is het van belang om op te letten dat het niet paternalistisch gebeurt waardoor het stuk kan lopen. Er zijn talloze activiteiten zoals huiswerk begeleiding, taallessen, opvang regelen voor uitgezette asielzoekers, etc. Men kan ook wel gezamenlijk vieringen organiseren maar dit moet niet beklemtoond worden omdat daar het cultuurverschil gemakkelijk voelbaar is.

De politiek roept integratie in de zin van aanpassing en assimilatie. Conservatieve migranten roepen het absolute behoud van eigen cultuur. Maar de kerken kiezen voor de wederkerigheid. Zoals boven vermeld moet er een dialectische relatie ontstaan als de kerk een éénheid wil vormen. Een relatie waarin het stipt georganiseerd te werk gaan van de territoriale kerken aangevuld wordt met het spontane en improviserende werk van migrantkerken; de pastorale met het diaconale. Deze eenheid straalt geen uniformiteit maar een eenheid in verscheidenheid die het kenmerk heeft van gedeelde waarden en betekenissen. Door maatschappelijke problemen gezamenlijk aan te pakken groeit de interactie tussen migranten en territoriale kerken. Deze interactie is gebaseerd op dialoog die beide partijen in hun waarden laat. In haar verscheidenheid is de kerk dan een weerspiegeling van de samenleving; In haar interrelatie en wederkerigheid houdt zij de samenleving een spiegel voor.

In het verlengde van deze samenwerking moet er ook aansluiting gezocht worden bij gemeentelijke- en rijksoverheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties. Er moet veel aangedaan worden om territoriale kerken bewust te maken van de aanwezigheid en het belang van migrantkerken. Door een goede samenwerking kunnen de kerken erkenning van hun

sociaal-maatschappelijke rol bij de politiek en de overheid afdwingen. Dat betekent dat gemeentes bepaalde activiteiten, trainingen en ruimtes zouden kunnen faciliteren die tot op heden sporadisch en versnipperd gebeurt.

Literatuur

1. Castillo Guerra, J. *Naar een theologie van de migratie: context, perspectieven en thematiek*, in *Tijdschrift voor theologie*, Nijmegen, vol. 44, nr. 3, 2004, pp. 241-258.
2. Castillo Guerra, J. et al., *Een gebedshuis voor alle volken: kerkopbouw en kadervorming in rooms-katholieke allochtonengemeenschappen*, Zoetermeer, 2006.
3. Cone, James H., *Speaking the Truth: Ecumenism, Liberation, and Black Theology*, Grand Rapids, Michigan, 1986.
4. Euser, H. et al. *Migranten in Mokum: de betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam*, Amsterdam, 2006.
5. De Groot, M.J. (mgr.), *Eindrapport van de werkgroep Cura Migratorum*, 14 december 2001, Utrecht, ongepubliceerd document
6. Hermans, C. (red), *Is er nog godsdienst in 2050*, Budel, 2003.
7. Jongeneel, J.A.B. et al., *Gemeenschapsvorming van Aziatische, Afrikaanse en Midden- en Zuidamerikaanse christenen in Nederland: een geschiedenis in vorming*, Zoetermeer, 1996.
8. De Jongh, E., *Rapportage vooronderzoek naar de bereidheid tot samenwerking tussen territoriale en allochtonenparochies in een multicultureel Dekenaat Amsterdam*, Amsterdam 6 sept. 2002, ongepubliceerd document.
9. Ogletree, Thomas W., *Hospitality to the Stranger: Dimensions of Moral Understanding*, Philadelphia, 1985.
10. Raiser, K. *Ecumenism in Transition: A Paradigm Shift in the Ecumenical Movement?*, WCC, Geneva, 1991. (oorspronkelijk in het Duits, 1989.)
11. Sterkens, C. en Van der Meer, J. (reds.), *Kerk aan de stadsrand*, Budel, 2004.
12. Tesfai, Yacob, *Ecumenism, Culture and Syncretism in International Review of Mission*, Vol 84, nr. 332/333, Jan/Apr. WCC, pp. 7-16.
13. _____, *Ecumenism and "The South": The Irruption of the "Third World" and Its Impact on the Ecumenical Movement*, in *Journal of Ecumenical Studies*, Philadelphia, vol. 31, nr. 3-4, pp. 332- 344.